

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ЕГО-ДИСТОННОСТІ ГОМОСЕКСУАЛІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Сняданко І. І.

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри теоретичної та практичної психології
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0003-4245-1443
iryana.i.sniadanko@lpnu.ua*

Ключові слова: *его-дистонність, лібідо, сексуальність, Я-ідентичність, ЛГБТК+, гомосексуал, гомосексуальна орієнтація, сексуальна орієнтація, психологічне консультування, психологічна допомога.*

Стаття присвячена аналізу формування его-дистонності людей із гомосексуальною орієнтацією. Здійснено аналіз сексуальних орієнтацій особистості (гетеросексуальна, гомосексуальна та бісексуальна). Розглянуто основні підходи до розуміння природи гомосексуальної та бісексуальної орієнтацій, зокрема концепції З. Фрейда та А. Кінсі. Розкрито поняття его-дистонності, ідентичності, его-ідентичності. Розглянуто вплив соціальних чинників на формування его-дистонності особистості, зокрема его-дистонності гомосексуалів – неприйняття / часткове неприйняття себе, своїх ролей, своєї поведінки тощо. За твердженням автора, на формування его-дистонності особистості провідний вплив має суспільство, його цінності, традиції, соціальні установки, родина, близьке оточення, батьки. У статті досліджено поняття сексуальності особистості як однієї з базових характеристик особистості, тому сексуальну орієнтацію не можна розглядати окремо від особистості, заперечувати її тощо. Сексуальність людини охоплює сукупність біологічних, психофізіологічних, емоційних реакцій, переживань і вчинків людини, пов'язаних із проявом і задоволенням сексуального потягу. Визначено основні проблеми, з якими гомосексуали звертаються по психологічну допомогу – здійснення камінг-ауту, прийняття своєї сексуальної орієнтації, образу себе, спілкування з рідними, наслідки від психологічного насильства й булінгу. Визначено основні тенденції у психологічному консультуванні – переорієнтація з доведення до гетеросексуальної аудиторії думки, що ЛГБТК+ не є патологією, що є відмінності між ЛГБТК+ та гетеросексуальними людьми, на тезу про те, що робота має відбуватися всередині для спільноти через цінності спільноти, наявність певних знань і навичок у спеціаліста – вживання коректної лексики, знання про гендерну ідентичність і сексуальну орієнтацію, супутні теми – робота з постраждалими від насильства, знання про травму тощо.

SOCIAL DETERMINANTS OF EGO-DISTANCE OF HOMOSEXUALS: FEATURES OF PSYCHOLOGICAL HELP

Sniadanko I. I.

*Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Head of the Department of Theoretical and Practical Psychology
National University "Lviv Polytechnic"
12 Stepana Bandery st., Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4245-1443
iryana.i.sniadanko@lpnu.ua*

Key words: *ego dissonance, libido, sexuality, self-identity, LGBTIQ+, homosexual, homosexual orientation, sexual orientation, psychological counseling, psychological help.*

The article is devoted to the analysis of the formation of ego-dystony of people with homosexual orientation. An analysis of the sexual orientation of the individual (heterosexual, homosexual and bisexual) was carried out. The main approaches to understanding the nature of homosexual and bisexual orientations are considered, in particular, the concepts of Z. Freud and A. Kinsey. The concept of ego-dystony, identity, ego-identity has been revealed. The influence of social factors on the formation of ego-distension of the individual, in particular the ego-distension of homosexuals – rejection / partial rejection of oneself, one's roles, one's behavior, etc. has been considered. According to the author, society, its values, traditions, social attitudes, family, close environment, and parents have a leading influence on the formation of ego-distension of an individual. The article examines the concept of the sexuality of an individual as one of the basic characteristics of an individual, therefore sexual orientation cannot be considered separately from the individual, deny it, etc. Human sexuality includes a set of biological, psychophysiological, emotional reactions, experiences and actions of a person related to the manifestation and satisfaction of sexual desire. The main problems with which homosexuals seek psychological help are coming out, accepting their sexual orientation, self-image, communication with relatives, consequences of psychological violence and bullying. The main trends in psychological counseling have been identified as a reorientation from the agenda of bringing to the heterosexual audience the idea that LGBTIQ+ is not a pathology, that there are differences between LGBTIQ+ and heterosexual people, to the thesis that the work should take place internally for the community due to community values, the presence of certain knowledge and skills of a specialist – the use of correct vocabulary, knowledge about gender identity and sexual orientation, related topics – working with victims of violence, knowledge about trauma, etc.

Постановка проблеми. У психологічному консультуванні клієнтів із гомосексуальною орієнтацією в Україні важливим є те, що представники ЛГБТІК+ часто мають труднощі з тим, щоб повідомити про свою сексуальну орієнтацію близьким людям (матері, батьку, іншим членам родини). Велика кількість клієнтів із гомосексуальною орієнтацією навіть не виносять у запит до психолога проблему, що в них є труднощі з тим, щоб повідомити близьким свою орієнтацію, адже вважають, що «прийняття» неможливе. Парадоксальність ситуації психологічного консультування клієнтів із гомосексуальною орієнтацією полягає в тому, що саме розв'язання проблеми «прийняття» близькими людьми сексуальної орієнтації клієнта, що сприяло б суттєвому покращенню їх психологічного стану, навіть не стає запитом у консультуванні.

Harper & Schneider, (2003) [8], Herek, (2010) [9] стверджують, що попереднє покоління психологічних досліджень і клінічної практики ЛГБТ піддавалося критиці через орієнтацію на те, щоб довести гетеросексуальній аудиторії, що ЛГБТ не є патологією, пояснити відмінності між спільнотою ЛГБТІК+ та іншими групами населення й показати, як методи та концепції розвитку, орієнтовані на гетеросексуалів, можна поширити на популяції ЛГБТ.

R. Ruth (2017) [15] наголошує, що все частіше психологія ЛГБТ+ визначає свою програму як роботу всередині, через спільноти ЛГБТ+ і для них. Дотримуючись напрямів, які взяли расові / етнічні меншини та жінки-психологи, ЛГБТ-психологія як галузь стає менш зацікавленою в поясненні психологічних реалій ЛГБТ

не-ЛГБТ-аудиторії та більше зацікавленою в тому, щоб надавати лідерство нашим власним ЛГБТ-спільнотам. Дослідниця вказує найбільші проблеми спільноти ЛГБТК+ як пошук голосу й ідентичності.

М. Діденко та ін. (2021) [2] у своїй роботі наголошують на певних навичках і знаннях, якими має володіти спеціаліст, щоб працювати зі спільнотою ЛГБТК+, – вживання коректної лексики, знання про гендерну ідентичність і сексуальну орієнтацію, а також важливість розуміння супутніх тем, з якими представники ЛГБТК+ з високою вірогідністю перетинатимуться.

Мета статті – визначити соціальні чинники его-дистонності гомосексуалів, основні підходи, напрями й можливості психологічної допомоги.

Результати дослідження. Страх бути неприйнятним найближчими людьми, соціальним оточенням негативно впливає на прийняття образу себе, своєї сексуальної орієнтації, що виступає одним із важливих чинників формування его-дистонності гомосексуалів. Частим явищем у геїв і лесбійок в Україні є віддалення від родичів, переїзд в іншу країну, де вони можуть отримати підтримку соціуму та не приховувати своєї сексуальної орієнтації. Спілкування з батьками має важливу роль у житті людини, незалежно від віку, адже батьки є базовими об'єктами прив'язаності, які мають безумовно приймати свою дитину та підтримувати її. Порушення комунікації з базовими об'єктами прив'язаності через страх бути неприйнятним, приниженим, осоромленим або таким, що завдає болю своїм батькам, формує «сіру зону» в стосунках із самим собою та близькими людьми. Проблема прийняття / неприйняття здається настільки «непідійнятною», що її навіть не прагнуть вирішувати, тому психологічне консультування може не дати належного результату.

Прийняття своєї сексуальної орієнтації є важливою умовою у формуванні образу-Я, прийняття себе, адже сексуальна орієнтація є важливою складовою сексуальності людини. Сексуальність людини охоплює сукупність біологічних, психофізіологічних, емоційних реакцій, переживань і вчинків людини, пов'язаних із проявом і задоволенням сексуального потягу (Балл Г. О. та ін., 2014) [1]. Варто нагадати, що сексуальність людини є її вродженою потребою і функцією людського організму, адже статеві інстинкти закладені в генах людини. Інстинкти збереження та продовження роду, відтворення собі подібних є базовою ознакою всього живого.

Ми народжуємось із певним фізіологічним потенціалом, зокрема сексуальним. На процес формування та розвитку сексуальності людини значний вплив має індивідуальний досвід людини, що, зі свого боку, обумовлений біологічними, соціально-психологічними, культурними чинниками.

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає сексуальність як центральний аспект людського життя, що охоплює як стать, так і гендерну ідентичність, ролі, сексуальну орієнтацію, еротизм, задоволення, близькість і розмноження. Сексуальність переживається та виражається в думках, фантазіях, бажаннях, переконаннях, відносинах, цінностях, поведінці, практиці, ролях і стосунках. Хоча сексуальність і може мати всі ці прояви, не завжди всі вони обов'язково мають переживатися або виражатися. На сексуальність впливає взаємодія біологічних, психологічних, соціальних, економічних, політичних, культурних, правових, історичних, релігійних і духовних факторів.

Отже, сексуальність є не лише важливою психофізіологічною основою особистості, а і її невід'ємною частиною. З. Фройд (Freud, S. 1924) [6] оперував поняттям «лібідо» (у пер. «бажання»), під яким розумів енергію, яка лежить в основі сексуального потягу. Саме енергію Лібідо З. Фройд вважав основою всіх перетворень сексуального потягу щодо його об'єкта (зміщення об'єкта потягу), мети (сублімація потягу), джерела сексуального збудження (ерогенні зони, сексуальні вподобання тощо). У К. Юнга (Юнг, К. Г., 2022) [5] поняття «лібідо» трактувалось у більш широкому сенсі, як «психічна енергія», що присутня у всьому і до чогось прямує (лат. *impetus*). Слово «лібідо» означає латинською «бажання». На думку З. Фрейда «лібідо» не можна звести лише до психічної енергії. Ця енергія може бути «десекуалізована», на його думку, у разі нарцистичних навантажень, що є вторинним процесом, який пов'язаний із відмовою від мети. На думку З. Фрейда сексуальний потяг розташований між тілесним і психічним, лібідо – це його психічний аспект або «динамічний прояв сексуального потягу в душевному житті» [6].

Також З. Фройд оперував поняттям «Еросу» як потягу до життя загалом, прагнення всього живого зберігати цілісність живої субстанції, створювати нове життя [4].

Отже, сексуальність людини передбачає широкий поведінковий діапазон від фізіологічних процесів до соціально-культурних, політичних, духовних аспектів.

Сексуальність має, як біологічний, так і соціальний характер. Деякі характеристики сексуальності закладаються генетично, а деякі формуються в процесі виховання та соціалізації особистості.

Під поняттям «сексуальна орієнтація» розуміється лише один із компонентів людської сексуальності. Сексуальна орієнтація – постійний емоційний, романтичний, сексуальний потяг одного індивіда до інших індивідів певної статі (Gary,

J. G., 2017) [7]. К. Ульріхс вважав сексуальну орієнтацію вродженим чинником. К. Ульріхс один із перших використав термін «сексуальна орієнтація». На сьогодні виділяють три основні типи сексуальної орієнтації: гетеросексуальна орієнтація – потяг тільки і суто до індивідів протилежної статі (гетеросексуал); гомосексуальна орієнтація – потяг тільки і суто до індивідів своєї статі (гей і лесбійство); бісексуальність – потяг до осіб як своєї, так і протилежної статі, не обов'язково однаково і не обов'язково одночасно.

О. Лоуен (Lowen, A., 1965) [13] вважає, що сексуальних орієнтацій є лише дві: гетеросексуальна і гомосексуальна, а бісексуальність він трактує як гомосексуальність. На його думку, бісексуали мають гомосексуальну орієнтацію, але за певних причин не можуть прийняти свою сексуальну орієнтацію.

На думку А. Кінсі (Kinsey, A., 1929) [10] (саме завдяки йому Американська психіатрична асоціація в 1973 р. видала гомосексуальність з переліку психічних захворювань), сексуальна орієнтація може змінюватись упродовж життя під впливом різних обставин (відсутність партнера своєї або протилежної статі; спроби згвалтування або згвалтування, що може вплинути на зміщення сексуального об'єкту тощо).

Одна з перших теорій, яка пробувала пояснити гомосексуальну або бісексуальну орієнтації, це теорія нарцисизму З. Фрейда, який розглядав гомосексуала як нарциса, адже згідно з міфом Нарцис був закоханий у власний образ. Термін «нарцисизм» уперше з'являється у З. Фрейда для позначення гомосексуального вибору об'єкта: гомосексуали бачать сексуальний об'єкт у самих собі; вони виходять із нарцисичної установки та шукають подібних до себе людей, яких вони могли б любити так само, як мама любила їх. З. Фрейд зробив припущення, що існує така стадія сексуального розвитку, яка є проміжною між аутоеротизмом і об'єктною любов'ю. Суб'єкт починає бачити об'єкт любові в самому собі, у своєму тілі, що дає можливість об'єднати сексуальний потяг в одне ціле (Freud, S., 1924) [6].

Теорія нарцисизму З. Фрейда (Freud, S., 1924) [6] щодо розуміння походження гомосексуального потягу більше зробила вплив на розуміння механізмів формування Я та нарцисичного неврозу, ніж сексуальної орієнтації. Адже на сьогодні більше домінують теорії та дослідження щодо вродженого походження сексуальної орієнтації.

Поняття нарцисизму вводиться в психоаналітичну теорію у сферу лібідональних навантажень. За наявності «нарцисичного неврозу» лібідо здатне до перенавантажень «Я» за розвантаження об'єкта (Freud, S., 1924) [6]. Лібідо може бути «десекуалізоване» в разі нарцисичних наванта-

жень, але це лише вторинний процес, який пов'язаний із відмовою від сексуальної мети. З. Фрейд встановлює рівновагу між Я-лібідо і об'єктним лібідо; чим більше поглинається одне, тим сильніше виснажується інше. Явище лібідонального перенавантаження «Я» часто буває, якщо в ранньому дитинстві базовий об'єкт прив'язаності не дає стабільного емоційного зв'язку, тому енергія лібідо дитини обертається на неї.

Формування «Я» є складним процесом, адже спочатку «Я» не є цілісним, але для створення цілісного «Я» потрібна додаткова психічна дія. Ж. Лакан (Lacan, J., 1955) [12] виявив відповідність між початковими моментами у формуванні «Я» і нарцисичним досвідом, який він назвав стадією дзеркала. «Я» визначається через його самоідентифікацію з образом іншої людини, тому нарцисизм, навіть первинний, не є станом, що позбавлений інтерсуб'єктивного ставлення, а являє собою радше інтеріорізацію такого ставлення («нарцисична самоідентифікація» з об'єктом).

Ідея нарцисизму виникає одночасно з формуванням «Я» через ідентифікацію з іншими людьми, але цей стан називається вже не «первинним», а «вторинним» нарцисизмом. Нарцисизм «Я» – це вторинний нарцисизм, вилучений з об'єктів. З. Фрейд стверджував, що термін «нарцисизм» він запозичив у П. Нехе, який розумів під цим терміном особливий різновид перверзії.

Первинний нарцисизм – це ранній період дитинства, коли лібідо дитини повністю обернено на себе, а вторинний нарцисизм – це стійка структура суб'єкта.

М. Кляйн (Klein, M., 1955) [11], навпаки, стверджує, що об'єктні стосунки встановлюються відразу, тому, на її погляд, говорити про нарцисичну стадію неправомірно. На її думку, існують особливі нарцисичні стани, які пов'язані з оберненням лібідо на інтеріоризовані об'єкти.

Формування цілісного «Я» є важливим процесом і основою формування особистості, адже розщеплене «Я» відповідно формує пограничну структуру особистості.

Під поняттям «его-ідентичність» ми розуміємо цілісність нашого «Я», його безперервність (Балл, Г. О. та ін., 2014) [1]. Те, ким ми бачимо себе тут і зараз, на цьому відрізку життєвого шляху, називають особистісною ідентичністю, а те, ким ми відчуваємо себе, це его-ідентичність. Якщо ми можемо інтегрувати свої особистісні й соціальні ролі, відчуваємо неперервність себе та свого розвитку, то це его-ідентичність. Его-ідентичність підкріплюється іншими. Е. Еріксон визначав его-ідентичність як «суб'єктивне відчуття безперервної самототожності» [3]. Добре сформована его-ідентичність дає можливість особистості впевнено діяти та приймати рішення,

опираючись на власне «Я», не порівнюючи себе з іншими. З порушенням еґо-ідентичності людина ніби має потребу постійно порівнювати себе з іншими і лише в порівнянні з іншими, а не в порівнянні із самим собою розуміти та приймати себе та свої дії. Багато хто з нас має негативний шкільний досвід, коли батьки порівнювали свою дитину з кращою ученицею / учнем в класі. Криза еґо-ідентичності виникає саме тоді, коли зменшується відчуття цілісності свого «Я», віри людини в себе, свої соціальні ролі. Як стверджує Е. Еріксон, криза ідентичності найбільше припадає на підлітковий та юнацький вік. Підліток на глибокому емоційному рівні переживає і шукає відповіді на питання: «Хто Я?» [3].

З психоаналітичного погляду важливу роль у формуванні еґо-ідентичності відіграють емоційні зв'язки, адже саме через емоційний зв'язок людина починає поводитись так, як поводить себе особистість, з якою вона себе порівнює. Слід розрізняти поняття ідентифікації і ідентичності, адже під поняттям «ідентифікація» розуміємо процес ототожнення себе з іншою людиною. Ідентифікація часто виступає одним із способів психологічного захисту, коли ми приписуємо собі риси іншого або іншій людині приписуємо свої думки та почуття. Формування «Я-концепції», роль групи у формуванні «Я-концепції», групова еґо-ідентичність (ототожнення себе з тою чи іншою соціальною групою).

Дж. Марсія (Marcia, J. E., 1980) [14], який розробив модель статусів ідентичності, розглядає ідентичність як структуру, що проявляється через рішення людиною проблем, а саме прийняття або неприйняття іншим відповідальності, зобов'язань, що пов'язані з виконанням тих чи інших соціальних, статево-рольових та інших ролей.

Поняття еґо-дистонності є важливою складовою еґо-ідентичності. Під поняттям «еґо-дистонність» розуміємо неприйняття / часткове неприйняття себе, своїх ролей, своєї поведінки тощо.

На формування еґо-дистонності особистості провідний вплив має суспільство, його цінності, традиції, соціальні установки, родина, близьке оточення, батьки. Саме через цінності й установки в соціумі більшість людей із гомосексуальною орієнтацією в Україні розглядають варіанти переїзду в США або країни Європи, де вони зможуть почувати себе більш вільно і жити без засудження.

Низький рівень толерування людей із гомосексуальною орієнтацією в Україні (побуває думка, що лесбійським парам «легше жити», ніж гей-парам) призводить до високого рівня еґо-дистонності особистості з гомосексуальною орієнтацією. Часто молоді люди, коли починають усвідомлювати свою гомосексуальну орієнтацію, намага-

ються приховати свій сексуальний потяг навіть від самих себе. Еґо-дистонність у сприйнятті себе, своєї «інакшої» орієнтації може призводити до неконструктивних копінгів, таких як вживання алкоголю, наркотиків, втеча від людей, від спілкування з близькими.

Спроби заперечити себе для себе, внутрішній особистісний конфлікт лежать в основі неврозів, які виникають у багатьох людей з різних причин, які, найімовірніше, пов'язані з вихованням і неприйняттям батьками / опікунами поведінки чи рис характеру дитини. Але варто зауважити, що коли дитина піддавалася цькуванню з боку однокласників чи батьків за погану оцінку, зайву вагу, колір волосся і це могло спричинити психологічну травму, яка знизилася самооцінку, то що можна тоді казати, коли заперечується сексуальність особистості, її потяги, потреби, сексуальна орієнтація. Часто до усвідомлення своєї «іншої» сексуальної орієнтації може і не дійти, адже чим в більш традиційній місцевості живе людини, тим більше вона буде еґо-дистонна в прийнятті своєї гомосексуальної орієнтації, адже страх бути відкинутим і неприйнятим оточуючими є настільки сильним, що не дає змогу усвідомити свою сексуальність. Люди з гомосексуальною орієнтацією в Україні часто змушені заперечувати / відмовлятися від себе, адже сексуальність і сексуальна орієнтація є основою особистості.

Якщо суспільство стоїть на засадах гуманізму, то цькування людини за її сексуальну орієнтацію є неприпустимим. «Добрими намірами» соціальної групи є реактивне прагнення виправлення / усунення «інакшості» іншого. Проблема часто полягає в тому, що ми не сприймаємо іншого як цілісну особистість, у якої всі процеси життєдіяльності тіла і психіки перебувають у гомеостатичному взаємозв'язку, є одним цілим. Нам часто хочеться під час зустрічі з людиною із зайвою вагою розказати про хорошу дієту і т. ін.

Клієнти з гомосексуальною орієнтацією в Україні часто стикаються з «добрими намірами» психолога, який хоче допомогти їм «стати нормальними», хоч запит звернення до психолога не стосувався сексуальної орієнтації. Клієнти, травмовані досвідом «виправлення до нормального», наперед перепитують психолога, чи нема в нього упереджень щодо людей із гомосексуальною орієнтацією. Часто дівчата-лесбійки говорять про те, що знайомства на сайтах знайомств має для них подвійну травму, адже, крім того, що ви можете не сподобатись партнерці, то на вас ще приходять просто подивитись, адже «ніколи не бачили лесбійку».

Висновки. На формування еґо-дистонності особистості провідний вплив має суспільство, його цінності, традиції, соціальні установки,

родина, близьке оточення, батьки. Сексуальність особистості є однією з базових характеристик особистості, тому сексуальну орієнтацію не можна розглядати окремо від особистості, заперечувати її тощо. Сексуальність людини охоплює сукупність біологічних, психофізіологічних, емоційних реакцій, переживань і вчинків людини, пов'язаних із проявом і задоволенням сексуального потягу. Визначено основні проблеми, з якими гомосексуали звертаються по психологічну допомогу, – здійснення камінг-ауту, прийняття своєї сексуальної орієнтації образу себе, спілкування з рідними, наслідки від психологічного насильства й булінгу. Основними тенденціями у психологічному консультуванні є переорієнтація з доведення до гетеросексуальної аудиторії думки, що ЛГБТК+ не є патологією, що є відмінності між ЛГБТК+ та гетеросексуальними людьми, на тезу про те, що робота має відбуватися всередині для спільноти через цінності спільноти, наявність певних знань і навичок у спеціаліста – вживання коректної лексики, знання про гендерну ідентичність і сексуальну орієнтацію, супутні теми – робота з постраждалими від насильства, знання про травму тощо.

Постійний «нагляд» соціуму за людьми з гомосексуальною орієнтацією часто призводить до того, що людина може «здатися», відмовитися від себе,

адже є велика спокуса скинути і спалити «жаб'ячу шкіру», адже все ж нормально і без неї було. Важливий момент у казці про Царівну-жабу, Шрека, Фіону й інших, яких уособлюють собою его-дистонну частку особистості, яку сама ж особистість не приймає в собі. Якщо інтерпретувати казку як велику сцену, на яку виходять частки особистості, то спалення жаб'ячої шкіри, переховування на болотах можна трактувати як відмову від себе, від своєї сутності, що потім призводить до зникнення людини / особистості загалом, а щоб її повернути, потрібно зробити величезну кількість подвигів. У казках все закінчується добре лише тому, герой чи героїня дуже кмітливі, відважні, щирі персонажі, які не мають страху і не бояться вирушити на пошуки своєї частки, без якої не буває цілого.

Страх часто породжує ще більший страх і демонізацію, тому одне з важливих завдань суспільства – побачити страждання людей із гомосексуальною орієнтацією через те, що вони часто не можуть бути відкритими зі своїми батьками, мають бути дуже обережними з людьми, щоб не стикнутися із хетом, булінгом, фізичною агресією тощо. Вплив і підтримка суспільства відіграє важливу роль у формуванні цілісної особистості людини, тому прийняття людей із гомосексуальною орієнтацією є важливим для повноцінного розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. О., Зливков В. Л., Копилов С. О. *Становлення ідентичності фахівця*. Київ – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014.
2. Діденко М., Дмитренко О., Козлова А., Павловська О. *Як працювати з ЛГБТ: Путівник для психологів та психотерапевтів. Методичні рекомендації із психологічної роботи з представниками ЛГБТ / за заг. ред. М. Діденко*. Київ : ГО «Точка опори ЮА», Біла Церква : ТОВ «Білоцерківдрук». 2021, 49 с.
3. Еріксон Е. *Дитинство і товариство*. Київ : Майстри психології, 2019.
4. Фрейд З. *Тотем и табу*. Харків : Віват, 2023.
5. Юнг К. Г. *Структура і динаміка психічного*. Київ : Центр навчальної літератури. 2022.
6. Freud, S. (1924). The passing of the Oedipus complex. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 5. P. 419.
7. Gates, G. J. (2017). LGBT data collection amid social and demographic shifts of the US LGBT community. *American Journal of Public Health*, 107 (8). P. 1220–1222.
8. Harper, G. W., & Schneider, M. (2003). Oppression and discrimination among lesbian, gay, bisexual, and transgendered people and communities: A challenge for community psychology. *American journal of community psychology*, 31. P. 243–252.
9. Herek, G. M. (2003). Why tell if you're not asked? Self-disclosure, intergroup contact, and heterosexuals' attitudes toward lesbians and gay men. *Psychological perspectives on lesbian, gay, and bisexual experiences*, 2. P. 270–298.
10. Kinsey, A. (1929). The Gall Wasp Genus Cynips. A Study in the Origin of Species. Waterman Institute for Scientific Research Publication, No. 42; Contribution from the Department of Zoology, Indiana University, No. 220 (Entomological Series, No. 7).
11. Klein, M. (1955). The Psychoanalysis of Children. The International Psycho-analytical Library, No. 22. Hogarth. *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol. 25 (2). P. 223–237.
12. Lacan, J. (1955). Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse. *Séminaire 195–1955*.
13. Lowen, A. (1965). Love and Orgasm. New York P. 200–219.
14. Marcia, J.E. (1980) Identity in Adolescence. *Handbook of Adolescent Psychology* (Ed. by J. Adelson). New York: John Wiley & Sons. P. 159–187.

15. Ruth, R., & Santacruz, E. (Eds.). (2017). *LGBT psychology and mental health: Emerging research and advances*. Santa Barbara, California. Praeger. P. 3–10.

REFERENCES

1. Ball H.O., Zlyvkov V.L., Kopylov S.O. *Stanovlennia identychnosti fakhivtsia [Formation of the identity of a specialist]*. Kyiv – Kirovohrad: Imeks-LTD, 2014 [in Ukrainian].
2. Didenko M., Dmytrenko O., Kozlova A., Pavlovska O. *Yak pratsiuvaty z LHBT: Putivnyk dlia psykholohiv ta psykhoterapevtiv. Metodychni rekomendatsii iz psykholohichnoi roboty z predstavnykamy LHBT [Guide for psychologists and psychotherapists. Methodological recommendations for psychological work with LGBT representatives] / za zah. red. M. Didenko*. Kyiv: Tochka opory YuA, Bila Tserkva: Bilotserkivdruk. 2021, 49 p. [in Ukrainian].
3. Erikson E. *Dytynstvo i tovarystvo [Childhood and society]*. Kyiv: Maistry psykholohii, 2019 [in Ukrainian].
4. Freid Z. *Totem y tabu [Totem and taboo]*. Kharkiv: Vivat, 2023 [in Ukrainian].
5. Iunh K.H. *Struktura i dynamika psykhichnoho [Structure and dynamics of mental]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. 2022 [in Ukrainian].
6. Freud, S. (1924). The passing of the Oedipus complex. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 5. P. 419.
7. Gates, G.J. (2017). LGBT data collection amid social and demographic shifts of the US LGBT community. *American Journal of Public Health*, 107 (8). P. 1220–1222.
8. Harper, G.W., & Schneider, M. (2003). Oppression and discrimination among lesbian, gay, bisexual, and transgendered people and communities: A challenge for community psychology. *American journal of community psychology*, 31. P. 243–252.
9. Herek, G.M. (2003). Why tell if you're not asked? Self-disclosure, intergroup contact, and heterosexuals' attitudes toward lesbians and gay men. *Psychological perspectives on lesbian, gay, and bisexual experiences*, 2. P. 270–298.
10. Kinsey, A. (1929). The Gall Wasp Genus *Cynips*. A Study in the Origin of Species. Waterman Institute for Scientific Research Publication, No. 42; Contribution from the Department of Zoology, Indiana University, No. 220 (Entomological Series, No. 7).
11. Klein, M. (1955). The Psychoanalysis of Children. The International Psycho-analytical Library, No. 22. Hogarth. *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol. 25 (2). P. 223–237.
12. Lacan, J. (1955). Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse. Séminaire 1954–1955.
13. Lowen, A. (1965). *Love and Orgasm*. New York. P. 200–219.
14. Marcia, J.E. (1980). Identity in Adolescence. *Handbook of Adolescent Psychology* (Ed. by J. Adelson). New York: John Wiley & Sons. P. 159–187.
15. Ruth, R., & Santacruz, E. (Eds.). (2017). *LGBT psychology and mental health: Emerging research and advances*. Santa Barbara, California. Praeger. P. 3–10.